

olup çeşitli fikhî konularla ilgili kendisinden nakledilen hadisler, gerek Kur'an ve Sünnet'in anlaşılması gerekse Medine amelinin tesbiti bakımından büyük önem arz etmektedir.

Urve, Peygamber ailesine yakınlığı sebebiyle dinî konular yanında siyer ve megâzî alanında da ilk elden güvenilir bilgilere sahip olması bakımından akranları arasında bir ayrıcalık elde etmişti. Vâkıdî'nin belirttiğine göre megâzî konusunda ilk eseri yazan (İbn Kesîr, IX, 101; ayrıca bk. Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, s. 424) ve bu ilmin kurucusu kabul edilen Urve'nin günümüze ulaşan herhangi bir eseri bilinmemektedir. İbnü'n-Nedîm, *el-Megâzî* müellifi Vâkıdî'nin önde gelen talebelerinden kadî Hasan b. Osman ez-Ziyâdî'nin kitapları arasında *Megâzî 'Urve b. ez-Zübeyr'*in varlığından (*el-Fihrist*, s. 123; Yâkût, IX, 18; krş. *DîA*, XXXVII, 321), Zehebî, Ebü'l-Esved'in Mısır'da Urve'nin *Megâzî'sini* rivayet ettiğinden (*A'lâmü'n-nübelâ*, VI, 150), İbn Hacer, Urve'nin ve talebesi Ebü'l-Esved'in ondan naklettiği birer *Megâzî'den* (*Fethu'l-bârî*, I, 33; V, 393), Sehâvî de talebeleri Ebü'l-Esved ve Zührî'nin Urve'den rivayet ettikleri *el-Megâzî'den* (*el-İ'lân*, s. 159) söz eder. Onun, Halife Abdülmelik'in ve daha sonra Velid'in isteği üzerine İslâm'ın ilk dönemleriyle ilgili çeşitli olaylar hakkında kendilerine bilgi gönderdiği kaynaklarda zikredilir. Hz. Peygamber'in hayatına dair en eski metinleri teşkil eden bu mevzu rivayetler İbn İshak, İbn Hişâm, Vâkıdî, Belâzürî, Taberî, İbn Seyyidünnâs ve İbn Kesîr'in siyer ve tarihleriyle Abdürrezâk es-San'ânî ve İbn Ebü Şeybe'nin *el-Muṣannef*lerinde, *Şaḥîḥayn* ve *el-Muvaṭṭa'* gibi hadis kitaplarında mevcuttur. Urve, savaşların ayrıntılarında girmemekle birlikte Resûl-i Ekrem'in hayatının çeşitli yönleriyle ilişkili rivayetleri derlemiş, tarihe olan ilgisi Asr-ı saâdet'le sınırlı kalmamış, ridde, Kâdisiye ve Yermük savaşları gibi Hulefâ-yi Râşidîn dönemine ait olayları da kapsamıştır (Dûrî, s. 24-25, 74-85). Tarih malzemesini gerçekçi ve abartıdan uzak bir yaklaşımla, son derece sade ve açık bir üslûpla sunmuştur (Faruqî, s. 226; Dûrî, s. 25, 29, 88). Gerek Urve gerekse ondan daha kapsamlı ve düzenli bir tarih bakışına sahip bulunan talebesi İbn Şihâb ez-Zührî, İslâm'da ilk tarih yazıcılığı ve siyer/megâzî türünün kurucuları olarak öne çıkmış, Urve'nin başlattığı çalışmalarını Zührî bir bütünlüğe kavuşturmuştur (Dûrî, s. 28-29, 89). Bazı Batılı araştırmacıların hadis/ismad metodunu esas alan Me-

dine tarih ekolünün babası diye takdim ettiği Urve b. Zübeyr, İslâm'ın ilk yıllarına ilişkin bütün önemli olayların, özellikle Hz. Peygamber'in siyerine dair rivayetlerin ve bu alanla ilgili yapılacak araştırmaların kaynağı olması bakımından büyük öneme sahiptir (*EI²* [İng.], X, 911). Hadislerin naklinde vazgeçilmez kabul edilen isnad uygulamasının yerleşmesinde Urve ile İbn Şihâb ez-Zührî'nin rolleri hem İslâm âlimleri hem şarkiyatçılar arasında tartışılmıştır (*DîA*, XXIII, 155-156).

Müslim b. Haccâc'ın Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'deki bir mecmua içinde Hatîb el-Bağdâdî tarafından yazılmış bulunan (nr. 55, vr. 140-147) *Ricâlü 'Urve b. ez-Zübeyr ve cemâ'atun mine't-tâbi'in ve gayrihim* adlı risâlesini önce Sükeyne eş-Şihâbî (*MMLADm.*, LIV/1-2, 1399/1979, s. 107-145), ardından Hüseyin Ali Hüseyin el-Cebbûrî (Şârika 1426/2004) yayımlamış, çağdaş Batılı araştırmacılar Joachim von Stülpnagel, Tübingen Üniversitesi'nde hazırladığı doktora tezinde (*Urwa Ibn az-Zubair: Sein Leben und seine Bedeutung als Quelle frühislamischer Überlieferung*, 1957) Urve'den nakledilen 315 hadisle ilgili 2000 rivayeti toplayıp değerlendirmiş, Muhammed Mustafa el-A'zamî, Urve b. Zübeyr'in megâzîye dair Ebü'l-Esved yoluyla gelen rivayetlerini *Megâzî Resûlil-lâh* adıyla derleyip tahkik ederek neşretmiştir (Riyad 1401/1981). İbn Ebü Dâvûd'un derlediği, Urve b. Zübeyr'in Hz. Âişe'den naklettiği 102 hadis içeren *Müsnedü 'Â'îşe* de yayımlanmıştır (nşr. Abdülgafûr Abdülhak Hüseyin el-Bellûşî, Küveyt 1405/1985). Urve'nin rivayetlerinin ilk dönem İslâm tarihi konusundaki öneminden dolayı yakın zamanlarda bir kısım Batılı araştırmacılar, onun hadis ve tarih kitaplarında nakledilen rivayetlerini derleyerek bazı siyer konularıyla ilgili metinler inşa etmeye çalışmıştır (bk. bibl.). Abdullah b. Fehd el-Heccârî, Medine İslâm Üniversitesi'nde *Fıkhü'l-İmâm 'Urve b. ez-Zübeyr* adıyla doktora tezi (1408/1988), Hasân Câsim el-Hâyis, Mekke Ümmü'l-kurâ Üniversitesi'nde *Fıkhü'l-İmâm 'Urve b. ez-Zübeyr: Muḳârenen bi-fıkhî'l-e'immeti'l-erba'a -kısmü'l-İbâdât-* ismiyle yüksek lisans tezi (1410/1989), Selvâ Ahmed Mürsî, Amman Ürdün Üniversitesi'nde *'Urve b. ez-Zübeyr: Bidâyetü med-reseti'l-megâzi* adıyla yine yüksek lisans tezi (1978) hazırlamıştır. Bu son çalışma, *Bidâyâtü'l-kitâbeti'l-târîhiyye 'inde'l-'Arab: Evvelü sîretin fi'l-İslâm 'Urve b. ez-Zübeyr b. el-'Avvâm* adıyla kitap halinde yayımlanmıştır (Beirut 1995).

BİBLİYOGRAFYA :

- İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 178-182, 245-246; Cumahî, *Fuḥûlü's-şu'arâ'* (Beirut), s. 65; Zübeyr b. Neskâr, *Mehretü nesebî Kureys ve aḥbârühâ* (nşr. Mahmûd M. Şâkir), Kahire 1381, I, 266-267, 270, 276-284, 291, 299-312; Müslim b. Haccâc, *Ricâlü 'Urve b. ez-Zübeyr ve cemâ'atin mine't-tâbi'in ve gayrihim* (nşr. Hüseyin Ali Hüseyin el-Cebbûrî), Dimaşk 1426/2004, s. 53-65; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 34-36; Belâzürî, *En-sâb*, V, 370-372; a.mlf., *Fütûḥ* (Rıdvân), s. 219; Ebû Saïd İbn Yûnus, *Târîḥ* (nşr. Abdülfettâh Fethî Abdülfettâh), Beirut 1421/2000, s. 147; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecedüd), s. 123; Ebü Nu-aym, *Hilye*, II, 176-183; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* (Amrî), XL, 237-286; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, IX, 18; İbn Hallikân, *Fefeyât*, III, 255-258; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, III, 353; IV, 421-437; VI, 150; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 81-100*, s. 424-429; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VIII, 304; IX, 101-103; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 180-185; a.mlf., *Fethu'l-bârî* (Hatîb), I, 33; V, 393; Sehâvî, *el-İ'lân bi't-tevbiḥ*, s. 159; J. Horovitz, *el-Megâzî'l-ülâ ve mü'ellifühâ* (trc. Hüseyin Nas-sâr), Kahire 1369/1949, s. 11-25; Sezgin, *GAS*, I, 278-279; N. Ahmed Faruqî, *Early Muslim Histrography*, Delhi 1979, s. 224-234; M. Mustafa el-A'zamî, *Megâzî Resûlillâh li-'Urve b. ez-Zübeyr*, Riyad 1401/1981, s. 30-97; M. Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri* (trc. Ethem Ruhi Fiğlalı), Ankara 1981, s. 83; Abdülazîz ed-Dürî, *Baḥş fi neş'eti 'ilmi't-târîḥ 'inde'l-'Arab*, Riyad 1420/2000, s. 24-25, 28-29, 71-89, 91-92, 157-164; A. Görke, "The Historical Tradition About al-Hudaybiya: A Study of Urwa b. al-Zubayr's Account", *The Biography of Muhammad* (ed. H. Motzki), Leiden 2000, s. 240-275; a.mlf. – G. Schoeler, "Reconstructing the Earliest Sira Texts: The Hıgra in the Corpus of Urwa b. al-Zubayr", *Isl.*, LXXXII/2 (2005), s. 209-220; G. Schoeler, "Foundations for a New Biography of Muhammad: The Production and Evaluation of the Corpus of Traditions from Urwah b. al-Zubayr", *Method and Theory in the Study of Islamic Origins* (ed. H. Berg), Leiden 2003, s. 21-28; a.mlf., "'Urwa b. al-Zubayr", *EI²* (İng.), X, 910-913; Cengiz Kallek, "Fukahâ-i Seb'a", *DîA*, XIII, 214; Raşit Küçük, "İsnad", a.e., XXIII, 155-156; Mustafa Fayda, "Siyer ve Megâzî", a.e., XXXVII, 321, 322; a.mlf., "Tarih", a.e., XL, 31, 32, 33.

İRFAN AYCAN

el-URVETÜ'L-VÜSKÂ

(العروة الوثقى)

Bir Kur'an tabiri.

Sözlükte "istemek" anlamındaki **arv** kökünden gelen **urve**, "kova ve testi kulpu, düğme iliği, develerin bağlandığı kök salmış ağaç" demektir. Tutunulan nesneye de **urâ** denir. Ezherî'ye göre zayıf ve yoksulların, nimetleriyle yaşamak için sarıldığı toplu liderlerine de **urâ** adı verilir (*Lisânü'l-'Arab*, "'arv" md.; *Kâmûs Tercümesi*, "'arv" md.). **Arv** kökünün aslında "bir şeye tutunmak, bağlanmak" mânasının bulunduğu anlaşılmaktadır (Tabâtabâî, II,

el-URVETÜ'İ-VÜSKÂ

344). **Vüskâ** da “sağlam olmak” anlamındaki **vesâkadan** ism-i tafdilîn müennesidir (Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “vşk” md.; *Lisânü'l-‘Arab*, “vşk” md.). Buna göre “el-urvetü'l-vüskâ” terkihi “en sağlam kulp, en sağlam tutamak” anlamına gelmektedir.

Bu tabir Kur'an-ı Kerim'de şu iki âyet-te geçmektedir: “Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğru eğriden açıkça ayrılmıştır. O halde kim tâgütü tanımayıp Allah'a inanırsa kopmak bilmeyen sapaşağlam bir kulpa yapışmıştır” (el-Bakara 2/256); “İyilik yaparak kendini Allah'a teslim eden kimse şüphesiz en sağlam kulpa tutunmuştur” (Lokmân 31/22). el-Urvetü'l-vüskâ terkihi hadislerde de rastlanmaktadır. Bazı rivayetlerde Abdullah b. Selâm'ın gördüğü bir rüya ile o rüyada tasvir edilen bir bahçeden, ortasında göklere uzanan bir direktan ve tepesinde bulunan bir kulp-tan söz edilir. Hz. Peygamber'in o bahçeyi İslâm, direği İslâm direği, kulpu da el-urvetü'l-vüskâ (İslâm üzere kalmak) şeklinde yorumladığı rivayet edilmiştir (*Müsned*, V, 452; Buhârî, “Menâkıbü'l-enşâr”, 19; Müslim, “Fezâ'ilü's-şahâbe”, 148). Bu terkip birçok tefsirde “sağlam kulp” olarak tefsir edilmiştir (Taberî, III, 29; Fahrreddin er-Râzî, IV, 18). Âyette bir teşbihin varlığı kabul edilmekle birlikte (Zemahşerî, III, 500) sağlam kulptan maksadın ne olduğu hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Mücâhid b. Cebr'e göre bundan maksat iman, Süddî'ye göre İslâm, Dahhâk b. Müzâhim'e göre kelime-i tevhiddir (Taberî, III, 29; Endelüsî, I, 344). İbn Abbas'a göre murat “lâ ilâhe illallah”, Enes b. Mâlik'e göre ise Kur'an'dır (Süyûtî, II, 22). 1884'te Paris'te *el-Urvetü'l-vüskâ* adıyla bir derginin yayımlanmasına katkıda bulunan Muhammed Abduh el-urvetü'l-vüskâyâ yapışmayı “hak yolda istikamet üzere gitmek” şeklinde açıklamıştır (Reşîd Rızâ, III, 32), bu da söz konusu ifadeye dair tefsirlerde yer alan yorumların veciz bir özeti niteliğindedir.

Şîa kaynaklarının bir kısmında el-urvetü'l-vüskânın velâyet (imâmet), kopmayan sağlam ipin de Hz. Ali ve ondan sonraki imamlar olduğu ileri sürülmüşse de (Kummî, I, 84-85) meşhur Şîa tefsirlerinde konuyla ilgili sadece Allah'a imandan söz edilmektedir (Tabersî, I, 631; Tabâtabâî, II, 344-345). Esasen Kur'an'ın bütünü kurtuluş için imanı ve sâlih ameli öngörmektedir. Söz konusu terkihin Bakara sûresinde iman, Lokmân sûresinde ihsan formülüyle birlikte yer alması da bu temel yaklaşımı teyit etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, V, 452; Ali b. İbrâhim el-Kummî, *Tefsîrü'l-Kummî* (nşr. Tayyib el-Müsevî el-Cezâirî), Necef 1387, I, 84-85; Taberî, *Câmî'u'l-beyân* (nşr. Sıdkî Cemîl el-Attâr), Beyrut 1415/1995, III, 29; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Kahire 1987, III, 500; İbn Atıyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-veciz* (nşr. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed), Beyrut 1413/1993, I, 344; Tabersî, *Mecma'u'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân* (nşr. Hâşim el-Mahallâtî – Fazlullah et-Tabâtabâî), Beyrut 1406/1986, I, 631; Fahrreddin er-Râzî, *Meftâihu'l-gayb* (nşr. Halîl Muhyiddin el-Meys), Beyrut 1995, IV, 18; Süyûtî, *ed-Dürü'l-menşûr*, Beyrut 1403/1983, II, 22; Reşîd Rızâ, *Tefsîrü'l-menâr*, Beyrut 1999, III, 32; M. Hüseyin et-Tabâtabâî, *el-Mizân*, Beyrut 1393/1973, II, 344-345.

GİYASETTİN ARSLAN

el-URVETÜ'İ-VÜSKÂ

(العروة الوثقى)

Cemâleddin-i Efgânî ile
Muhammed Abduh tarafından
1884'te Paris'te yayımlanan
dergi.

1882'de Mısır'ın İngilizler tarafından işgali üzerine buna karşı oluşan direniş hareketlerine basın ve yayın organları da katılmıştı. Bunların önde gelenlerinden biri de *el-Urvetü'l-vüskâ* olmuştur. *el-Urvetü'l-vüskâ* kendini her ne kadar cerîde (gazete) olarak tanıtsa da yayın formatı dikkate alındığında dergi sayılması daha isabetlidir. Cemâleddin-i Efgânî'nin temsil ettiği bir grup âlim ve aydın önce el-Urvetü'l-vüskâ adıyla gizli bir cemiyetin kurulmasına karar verdi (cemiyetin tüzüğü ve işleyişi hakkında bk. Reşîd Rızâ, I, 283-288; *el-Menâr*, XXXI/1 [1349/1930], s. 6-10). Kurulduğu yer hakkında farklı bilgiler varsa da Abduh cemiyetin Efgânî'nin Haydarâbâd'da bulunduğu sırada kurulduğunu ve çeşitli şehirlerde şubeler açtığını belirtir (Kedouri, VII/2 [1971], s. 262). Efgânî, Mısır'da İngilizler'e karşı direnen Urâbî ve taraftarlarıyla irtibatını önlemek için mec-buri ikamet tâbi tutulduğu Kalkûta'dan ayrılmasına izin verildikten sonra Avrupa'ya gitti, yayımlamayı düşündüğü derginin hazırlıklarını yaptı. Ardından Urâbî ayaklanmasını desteklediği gerekçesiyle sürgün cezasından dolayı Beyrut'ta olan Muhammed Abduh'u yanına davet etti. Abduh'un Paris'e gitmesinden sonra hazırlıklar tamamlandı Mart 1884'te dergi *el-Urvetü'l-vüskâ lâ infişâme lehâ* isimyle yayımlanmaya başlandı. Perşembe günleri çıkarılması planlanan derginin ilk sayısı 15 Cemâziyelevvel 1301 (13 Mart 1884) tarihini taşır. Birinci sayfada Cemâleddin-i

Efgânî derginin siyasî müdürü, Muhammed Abduh başyazar olarak zikredilir. Arapça başlığın üzerinde derginin Fransızca adı *Le lien indissoluble* yer almaktadır. *el-Urvetü'l-vüskâ*'nın yazar kadrosu hakkında bu sayfada bilgi yoktur. Asıl kadro Efgânî, Abduh ve yabancı dildeki yayınları tercüme eden bir mütercimden oluşmaktadır. Yazıların altında isim bulunmama ile birlikte Emîr Şekîb Arslan dergideki fikirleri Efgânî'ye, bunları yazıya dökmeye işi ni Abduh'a mal eder; ancak Reşîd Rızâ fikirlerin her iki düşünürüne ait olduğunu belirtmekte (*Târîhu'l-üstâz*, II, 215, 289), sonraki bazı araştırmalar da bu görüşü desteklemektedir (Vatikiotis, *Arabica*, IV/1 [1957], s. 55-72; Keddie, s. 220).

el-Urvetü'l-vüskâ İslâm dünyasının her tarafına ücretsiz gönderilmektedir. Derginin basımı ve dağıtımı için gereken malî kaynakların nereden sağlandığı hakkında kesin bilgi bulunmama ile birlikte bunun dergiyle aynı adı taşıyan cemiyet tarafından karşılandığı, ayrıca Efgânî ve Abduh'un finansman konusunda farklı çevrelerle irtibata geçtiği anlaşılmaktadır (*a.g.e.*, s. 215 vd.). Derginin 4 Receb 1301 (1 Mayıs 1884) tarihli nüshasında nâşirlerin, derginin parasız dağıtılmasının belli bir devlet veya kişi tarafından sağlandığını söylemenin yanlış olacağını, böyle bir dergi çıkarmanın müslümanlar için zor olmadığını belirtme ihtiyacını hissetmeleri finansman konusunda bazı spekülasyonların yapıldığını göstermektedir (*el-Urvetü'l-vüskâ*, nşr. Seyyid Hâdî Hüsrev Şâhî, s. 321).

Toplam on sekiz sayı çıkan *el-Urvetü'l-vüskâ*'nın son sayısı 26 Zilhicce 1301 (16 Ekim 1884) tarihini taşır. Ömrü kısa sürmekle birlikte derginin İslâm âlemindeki etkisi büyük olmuştur. Muhtemelen İngiliz emperyalizminin eleştirisine yönelik yazılar sebebiyle Mısır ve Hindistan'da dağıtımı ve bulundurulması yasaklanmış, buna rağmen dergi çeşitli yollarla okuyuculara ulaştırılmaya çalışılmıştır (*a.g.e.*, s. 345-346). Efgânî'ye ait belgeler arasındaki bir listede derginin gönderildiği 900 civarında isim vardır; listede II. Abdülhamid, Mısır başbakanlarından Riyâz ve Şerîf paşalar, Tunuslu Hayreddin Paşa, Ezher hocaları gibi kişilerin yer aldığı görülmektedir (*el-Urvetü'l-vüskâ*, II/2 [1401], s. 25; Keddie, s. 215). *el-Urvetü'l-vüskâ*'nın ilk sayısındaki “el-Cerîde ve menhecühâ” başlıklı yazıda derginin hedef kitlesinin Doğu halkları, özellikle işgale uğrayan ülkelerde çoğunluğu teşkil eden müslümanlar olduğu bildirilmektedir.